

Анжеліка ІВЕРШИНЬ,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти

ДУ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) i.vershina@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

У статті розглядається проблема розвитку художньо-творчого мислення студентів – майбутніх вихователів у сучасному освітньому процесі. Художнє мислення розуміється як наочно-образне, як особлива психологічна структура, в якій присутні й художня творчість, і художнє сприйняття як види діяльності. Розглядається структура художнього мислення, яку становить творча уява, інтуїція, асоціативність, метафоричність, емоційність, парадоксальність.

Автор акцентує увагу на тому, що художнє мислення й творчість – два процеси, що тісно пов'язані один з одним. Мислення направлене на пізнання реально існуючого світу, а творчість – на його перебудову, оновлення й удосконалення. У процесі творчої діяльності відбувається взаємодія суб'єкта з об'єктом, у ході якої суб'єкт цілеспрямовано змінює навколишній світ, створює нове, а також змінюється сам.

У статті подане авторське визначення феномена «художньо-творче мислення» як розумового процесу, зумовленого духовно-практичним способом художньо-образного освоєння світу, пов'язаного з роботою підсвідомості, з інтуїцією, натхненням, спрямованого на створення суб'єктивно нового результату в мистецтві й життєдіяльності людини й новоутворення в самій пізнавальній діяльності.

Ключові слова: мислення, художнє мислення, художньо-творче мислення, майбутні вихователі.

Anzhelika IVERSHIN,

PhD (Candidate of Pedagogical Sciences),

Associate Professor at the Department of Theory and Methods

of Preschool Education,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) i.vershina@gmail.com

THE THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC-CREATIVE INTELLECTION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHER

In the article the problem of development artistic-creative intellection of students of future educators is examined in a modern educational process. The concepts of intellection, artistic intellection are analysed. Drawn conclusion, that art intellection is related to creation of image by embodiment of project in an artistic form. Attention applies on that artistic intellection is the special psychological structure, which and artistic creation, and artistic perception as types of activity, are in.

The structure of artistic intellection is examined and making: creative imagination, intuition, associativeness, metaphorical, emotionality, paradoxicality.

The author focuses on the fact that artistic intellection and creativity – two processes that are closely related to each other. Intellection is aimed at the cognition of the real world, creativeness – on its restructuring, updating and improvement. In the process of creative activity happens is the interaction of the subject with the object, during which the subject purposefully changes the world, creates a new, and also changes itself.

The article describes the author's definition of the phenomenon of "artistically creative intellection" as a mental process, driven by the spiritual and practical way of artistic development of the world associated with the work of the subconscious, intuition, and inspiration, aimed at creating a subjectively new result in art and life of human and neoplasms in the cognitive activity itself.

It is concluded that artistically creative intellection is characterized by: imagery – the ability to see and create artistic images, emotional sensitivity – the manifestation of bright sensory reactions, novelty – the ability to reject stereotypes; independence as an expression of independence in the presentation of opinions; originality – the ability to see objects under a new angle of view; variability of thinking – the production of a large number of ideas; the flexibility of thinking, manifested in the ability to interpret.

Key words: intellection, art intellection, artistically creative intellection, future educators.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування системи національної освіти в Україні пріоритетним завданням є підвищення професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема й фахівців дошкільного профілю як гуманістично зорієнтованих особистостей, творчо мислячих, здатних самостійно вирішувати проблеми, спрямованих на саморозвиток і самореа-

лізацію. Рівень їхньої готовності до педагогічної діяльності позначається на успішності процесу виховання дітей дошкільного віку, в якому вагоме значення має художньо-творчий компонент.

За сучасними стандартами спеціальності 012 «Дошкільна освіта» до вихователя висуваються високі вимоги як до творчої особистості. Виходячи із цього, стають особливо актуальними

такі якості педагога, як нешаблонність мислення, креативність, здатність до опанування мистецьких методів навчання, розвинуте художньо-творче мислення тощо. У цій ситуації проблема формування й розвитку художньо-творчого мислення майбутнього вихователя стає актуальною в сучасному освітньому процесі.

Аналіз досліджень. Проблема творчого, зокрема художньо-творчого розвитку майбутніх вихователів, є науковим пошуком багатьох дослідників. (Н. Голота, О. Доронова, В. Інжестойкова, Г. Підкурманна, Г. Сухорукова).

Різні аспекти художнього мислення розглядали такі вчені: А. Андрєєв, А. Гулига (художнє мислення як естетична категорія); Г. Гачев, Н. Гончаренко (значення мистецтва в розвитку художньо-образного мислення); І. Гризова (художнє мислення й художній образ); М. Киященко, Н. Лейзеров (художньо-образне мислення як естетична творчість); Т. Орлова (художнє мислення в системі видів розумової діяльності); Б. Неменський (структура художнього пізнання й художнього мислення); О. Ковальова (формування художньо-образного мислення художньо-образотворчими засобами); Т. Кучина (розвиток художнього мислення засобами літератури).

Огляд проблеми засвідчив, що до цього часу в процесі підготовки майбутніх вихователів не знайшли свого розв'язання такі об'єктивні суперечності:

- між теоретичними та практичними дослідженнями в галузі художньо-творчого розвитку майбутніх вихователів і їх упровадженням у практику викладання у вишах;

- між наявними вимогами до якості художньо-творчої підготовки майбутніх вихователів і низьким рівнем розвитку художніх здібностей студентів;

- між необхідністю опанування майбутніми вихователями художньо-творчого мислення й неопрацьованістю питання про сутність цього типу мислення (діагностика, структура, технології формування).

Виокремлені суперечності підтверджують необхідність визначити проблему розвитку художньо-творчого мислення майбутніх вихователів як їх професійно-особистої якості. Проте його осмислення ще не представлено в дослідженнях як спеціальне освітнє завдання, а процес формування має спонтанний характер. Це пов'язано насамперед із недостатнім розумінням важливості такого типу мислення для творчої самореалізації майбутніх вихователів у вирішенні професійних завдань фахівцями дошкільної освіти.

Мета статті. Недостатність теоретичного висвітлення означеної проблеми зумовила мету статті: розглянути специфіку художньо-творчого мислення, яке є неодмінною складовою частиною структури фахової підготовки майбутніх вихователів.

Виклад основного матеріалу. Важливими завданнями підготовки сучасного вихователя є здатність реалізовувати в професійній діяльності фахові вміння й навички, а саме художньо-творчі, які є запорукою успішного керівництва художньою діяльністю дітей дошкільного віку. Цей процес тісно пов'язаний із розвитком художнього мислення.

У філософії «мислення» розглядається як найвища форма відображення реальної дійсності та пізнання світу людиною; воно передбачає безпосереднє відображення, котре виникає в процесі взаємодії людини із зовнішнім світом, а також узагальнення відображення, пов'язаного зі створенням якихось ідеалізацій, абстракцій, припущень, гіпотез, конструкцій, що допомагають в осягненні суті речей і явищ.

У психології мислення визначається як вищий пізнавальний процес, форма творчого відображення людиною дійсності й перетворення уявлень і образів.

У дослідницьких працях учених щодо проблеми мислення (М. Бердяєв, А. Біне, Г. Буш, Т. Б'юзен, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, Е. де Боно, Є. Ільєнков, О. Лурія, Дж. Надлер, А. Осборн, А. Петровський, Я. Пономарьов, О. Савенков, Е. Торренс, Г. Уоллес) виокремлено майже двадцять видів мислення, а саме: аналітичне, синтетичне, системне, цілісне, діалектичне, дивергентне, латеральне, конвергентне, дедуктивне, індуктивне, безсвідоме, свідоме, евристичне, метафоричне, мислення повного спектра, плідне мислення, творче (креативне) мислення. Але це неповний перелік.

Таке різноманіття пов'язане з тим, що специфіка способів мислення визначається предметом пізнання та метою, яку ставить перед собою дослідник.

Мислення, яке є специфічним для образотворчої діяльності, визначається як наочно-образне, оскільки характер мислення виражається в систематичній комбінації образів предметів змальовуваної дійсності. На цю особливість художнього мислення звертав увагу В. Белінський, який писав: «Мистецтво є безпосереднє споглядання істини або мислення в образах» (Белінський, 1948: 67).

С. Раппопорт указує, що художнє мислення є активним віддзеркаленням об'єктивної дійсності в поняттях, образах, думках (Раппопорт, 1973: 16).

Учені відзначають, що операції мислення (аналіз і синтез, узагальнення, абстракція й конкретизація, порівняння) притаманні всім видам людської діяльності, а також є обов'язковими в розумовому процесі в мистецтві.

Так, В. Кузін пише: «В образотворчому мистецтві будь-який зображувальний процес – насамперед аналіз і синтез <...> художник аналізує композицію, просторове розташування, колір і тон» (Кузін, 1964: 15).

Проте художнє мислення відрізняється від інших видів мислення. Розглянемо ці відмінності детальніше. Звертаючись до енциклопедій, знаходимо, що «художнє мислення відрізняється від інших видів розумової діяльності характером, кінцевою метою, соціальними функціями й способами включення в суспільно-громадську практику; розвивається за своїми специфічними законами й принципами, зумовлене духовно-практичним способом художнього освоєння світу» (Естетика: словник, 1988: 220–222).

Отже, художнє мислення є розгорнутою специфічною розумовою діяльністю, опредмеченою в художньому образі; вона відображає етапи й послідовність створення художнього образу.

Художній розумовий процес пов'язаний з утіленням задуму в художню форму (сюжет, композицію, сукупність образотворчо-виразних засобів), у процесі якого художня думка реалізується, поступово уточнюючись.

Відомий художник-педагог Е. Шорохов так описує процес мислення в образотворчому мистецтві: перший етап творчого процесу художника – період первинних художніх пошуків – характеризується настановою на спостереження. Він пов'язаний із накопиченням спостережень, вражень, емоцій, знань, активізацією зорової пам'яті, осмисленням, зіставленням отриманої візуальної інформації, її первинним аналізом. Порівняльний аналіз є основою прояву мислення в образотворчій діяльності.

На другому етапі здійснюється перехід кількості в якість – зароджується задум на підставі «перенасичення досвідом». Художникові треба активізувати розум, силу, волю в процесі конкретизації задуму. Часто цей процес пов'язують із поняттям інтуїції, припущенням під час переходу від приблизного знання до точного. Гармонійне поєднання інтуїції й аналізу ніби наводить лад у хаотичному стані роботи, додає їй цілеспрямованості.

Наступний етап – виношування задуму. Ця стадія характеризується активною розумовою роботою художника: аналізується загальний план

і складові частини твору, порівнюються варіанти, відбираються найбільш доцільні, ведеться продуктивна робота над образом.

Нарешті, як завершення всіх попередніх етапів творчого процесу, настає період остаточного опрацювання сюжету. Художник поєднує чуттєве й логічне, використовуючи прийоми й засоби мистецтва (Шорохов, 1986).

В естетико-філософських дослідженнях художнього мислення (С. Раппопорт, М. Каган) підкреслюється взаємозв'язок таких видів діяльності, як сприйняття й художня творчість. Художнє мислення розуміється як віддзеркалення дійсності, як форма сутнісного збагнення світу, його перетворення.

С. Раппопорт, розкриваючи проблему художнього мислення, виокремлює опосередкованість, узагальненість, особливу гнучкість, вибірковість, двоплановість (тобто створення в думці «другої реальності»), цілеспрямованість і ін. (Раппопорт, 1978: 4).

М. Каган також підкреслює значення сприйняття, оскільки наочний світ бачиться в чуттєво-конкретній формі, яка перетворюється й зберігається у вигляді уявлень, а потім відтворюється у формі художнього образу. Відзначаючи у своїх дослідженнях, що художнє мислення необхідне не лише художникові для створення творів, а й реципієнтові для повноцінного сприйняття літератури й мистецтва, М. Каган визначає художнє мислення як особливу психологічну структуру, яка зумовлює художню творчість і художнє сприйняття як види діяльності (Каган, 1984: 15).

І. Лизлова робить висновок, що художнє мислення – це багатфункціональне, багаторівневе явище, для якого характерні закономірності людського мислення взагалі, адже воно є також якісно іншим рівнем мислення з високою мірою організації всієї його внутрішньої структури, із високим рівнем аналітико-синтетичного опрацювання чуттєвих спостережень (Лизлова, 1999).

Дослідники Ю. Боров, Т. Кучина І. Лизлова, розглядаючи структуру художнього мислення, виділяють такі компоненти: метафоричність, асоціативність, парадоксальність. Важливо, що, розглянувши специфічні риси таких компонентів художнього мислення, як творча уява, інтуїція, асоціативність, метафорична й емоційна забарвленість, дослідники прийшли до висновку, що художнє мислення не можна звести ні до одного з них, узятого окремо. Усі вони взаємозв'язані, взаємозумовлені і є єдністю розумового процесу.

Мислення й творчість – процеси, які тісно пов'язані один з одним, переслідують різні цілі й

потребують використання різних розумових операцій. Мислення націлене на пізнання реального світу, а творчість – на його перебудову, оновлення й удосконалення. Інструментом пізнання мислення є логічні операції, за допомогою яких відбувається проникнення в сутність явищ.

Творчість зазвичай пов'язують із мисленням, яке продукує нові ідеї, шукає нові шляхи вирішення проблем. Так, Едвард де Боно розглядає творче мислення як особливий різновид нешаблонного мислення, що націлене на нові ідеї. Автор підкреслює, що творче мислення доступне кожній людині, зацікавленій у здобутті нової ідеї. Однією з основних характеристик такого мислення є відхилення від логічних законів, правил, стандартів (Е. де Боно, 1976).

Л. Ньюел визначає необхідні умови творчого процесу в мисленні: новаторське рішення, цінність для індивіда; здатність відмовитися від стереотипу розумових процесів; наявність стійких розумових процесів у період вирішення проблеми; наявність нечіткої проблеми. Під творчим мисленням і творчою діяльністю він розуміє вид діяльності, що характеризується новизною, нетрадиційністю, стійкістю й важкістю у формулюванні проблеми (Ньюел, 1965: 500–529).

Творчість як процес зміни, перетворення й з'єднання різних форм матерії характеризується загальною якістю – створенням необхідного результату, що не існував раніше. Таким чином, ми бачимо, що мислення й творчість, об'єднуючись у єдиний процес, утворюють «творче мислення, яке характеризується створенням суб'єктивно нового продукту й новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності після його створення» (Романін 1999: 47).

У своїх роботах Г. Дмитрієв, Д. Завалішина, І. Лернер, Л. Ньюел, А. Рахімов, А. Ростовцев, В. Шубінський визначили основні риси творчого мислення, його характеристики, стадії й етапи діяльності.

Б. Парохонський, Д. Широканов розглядають творче мислення як розумовий процес, націлений на здобуття нового результату в науці, мистецтві й життєдіяльності людини. Як стверджують автори, творче мислення пов'язане з роботою підсвідомості, інтуїцією (здогадкою, осяянням, інсайтом), натхненням (Парохонський, 1980).

Дослідники І. Лернер і В. Шубінський пов'язують творче мислення з процесом перенесення знань і вмінь у нову ситуацію. Автори стверджують, що чим віддаленіша ситуація від знань, що зберігаються в пам'яті, тим більш творчий характер має використання цих знань. І. Лер-

нер і В. Шубінський дійшли висновку, що творчий характер мислення дає можливість людині залежно від здібностей бачити нові проблеми в знайомих стандартних ситуаціях, дозволяє помічати як незначні зміни, так і нові аспекти «старих» ситуацій (Лернер, Шубінський, 1988).

З. Калмикова визначає творче мислення як загальну здатність до набуття нових знань, як інтелектуальну здібність до навчання. До ознак творчого мислення вона відносить рівень узагальненості, широту використання нових знань, швидкість засвоєння, легкість засвоєння, темп просування в навчанні, високу міру новизни, оригінальність (Калмикова, 1981).

Висновки. У результаті вивчення педагогічної та психологічної літератури з проблеми феномен «художньо-творче мислення» розуміється нами як розумовий процес, зумовлений духовно-практичним способом художньо-образного освоєння світу, пов'язаний із роботою підсвідомості, інтуїції, з натхненням, спрямований на створення суб'єктивно нового результату в мистецтві й життєдіяльності людини й новоутворення в самій пізнавальній діяльності.

Якості художньо-творчого мислення виявлятимуться таким чином: образність – уміння бачити та створювати художні образи; емоційна чутливість – виявлення яскравих чуттєвих реакцій; новизна – здатність відмовитися від стереотипності; самостійність мислення – незалежність у викладі думок; оригінальність мислення, тобто здатність бачити об'єкти з нової точки зору; варіативність мислення – кількість продуктивних ідей; гнучкість мислення, що виявляється в здатності до інтерпретації.

Художнє мислення формується завдяки розвитку таких психічних процесів, як творче сприйняття, уява, логічність, креативність, образна пам'ять, емпатія (здатність до співпереживання), аналіз і зіставлення, асоціативність, метафоричність, вольові операції (самоконтроль, критика).

Отже, у сучасних умовах гуманізації освіти актуалізується пошук шляхів, що сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх вихователів, зокрема в художньо-творчій сфері. Якість такої підготовки ми пов'язуємо з процесом формування особистості з високим рівнем духовної, естетичної та художньої культури, одним із аспектів якого є розвиток художньо-творчого мислення.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленні наукових уявлень про структуру художньо-творчого мислення майбутніх вихователів, його діагностику, технології формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белинский В. Собрание сочинений. В 3-х т. Под ред. Ф. Головиченко. М.: ГИХЛ, 1948. Т. 2. 516 с.
2. Де Боно Эд. Рождение новой идеи о нешаблонном мышлении. М.: Прогресс, 1976. 314 с.
3. Калмыкова З. Продуктивное мышление как основа обучаемости. М.: Педагогика, 1981. 200 с
4. Кузин В. Особенности изобразительной деятельности как познавательной деятельности. М.: МПГИ, 1964. 70 с.
5. Каган. М. Эстетическое и художественное восприятие в развитом социалистическом обществе. М.: Знание, 1984. 32 с.
6. Кучина Т. Развитие художественного мышления подростков средствами литературы: дис. ... канд. пед. наук. М.: 1994. 158 с.
7. Лызлова И. Лингвострановедческие средства формирования художественного мышления студентов педагогических вузов: дис. ... канд. пед. наук. Магнитогорск. 1999. 188 с.
8. Лернер И., Шубинский В. Педагогика творчества учащихся. Новое в жизни, науке, технике, сер. «Педагогика и психология» М.: Знание, 1988. № 8. 96 с.
9. Мейлах Б. Процесс творчества и художественного восприятия. М.: Искусство, 1985. 318 с.
10. Ньюэлл Л. Процессы творческого мышления. Психология мышления: сб. переводов с немецкого и английского / под ред. А. Матюшкина. М.: Прогресс, 1965. 635 с.
11. Парахонский Б. Метод и стиль творческого мышления. Логико-гносеологические исследования категориальной структуры мышления: сборник научных трудов. Киев: Наукова Думка, 1980. С. 347–366.
12. Романин А. Практическая психология творчества. М.: 1999. 47 с.
13. Раппопорт С. От художника к зрителю. Проблемы художественного творчества. М.: Сов. художник, 1978. 237 с.
14. Эстетика: словарь / под ред. А. Беляева. М.: Политиздат, 1988. С. 220–222.
15. Шорохов Е. Композиция. Учебник для студентов художественно-графических факультетов педагогических институтов. М.: Просвещение, 1986. 207 с.

REFERENCES

1. Belinskiy V. Sobraniye sochineniy: V 3-kh t. [Pod red. F. Golovichenko]. M.:GIXL. 1948. T. 2. 516 p. [in Russian].
2. Ed. de Bono. Rozhdeniye novoy idei o neshablennom myshlenii. [The birth of a new idea of unconventional thinking]. M.: Progress, 1976 [in Russian]
3. Kalmykova Z. Produktivnoye myshleniye kak osnova obuchayemosti. [Productive thinking as the basis of learning]. M.: Pedagogika, 1981. 200 p. [in Russian]
4. Kuzin S. Osobennosti izobrazitel'noy deyatel'nosti kak poznavatel'noy deyatel'nosti [Features of visual activity as cognitive activity]. M., MPGI, 1964. 70 p. [in Russian]
5. Kagan M. Esteticheskoye i khudozhestvennoye vospriyatiye v razvitom sotsialisticheskom obshchestve [Aesthetic and artistic perception in a developed socialist society]. M.: Znaniye, 1984. 32 p. [in Russian]
6. Kuchina T. Razvitiye khudozhestvennogo myshleniya podrostkov sredstvami literatury [Development of artistic thinking of adolescents by means of literature]: dis. ... kand. ped. nauk. M., 1994. 158 p. [in Russian]
7. Lyzlova I. Lingvostranovedcheskiye sredstva formirovaniya khudozhestvennogo myshleniya studentov pedagogicheskikh vuzov [Lingvostranovedchesky means of formation of art thinking of students of pedagogical high schools]: dis. ... kand. ped. nauk. Magnitogorsk, 1999. 188 p. [in Russian]
8. Lerner Y., Shubinskiy V. Pedagogika tvorchestva uchashchikhsya. Novoye v zhizni, nauke, tekhnike, ser. «Pedagogika i psikhologiya» M.: Znaniye.1988. № 8. 96 p. [in Russian]
9. Meylakh B. Protsess tvorchestva i khudozhestvennogo vospriyatiya [The process of creativity and artistic perception]. M.: Iskusstvo, 1985. 318 p. [in Russian]
10. N'yuell L. Protsessy tvorcheskogo myshleniya.Psikhologiya myshleniya: Sb. perevodov s nemetskogo i angliyskogo / Pod red. A. Matyushkina M.: Progress. 1965. P. 500–529 [in Russian]
11. Parakhonskiy B. Metod i stil' tvorcheskogo myshleniya. Logiko-gnoseologicheskiye issledovaniya kategorial'noy struktury myshleniya: Sbornik nauchnykh trudov. Kiev: Naukova Dumka. 1980. P. 347–366 [in Russian]
12. Romanin A. Prakticheskaya psikhologiya tvorchestva [Practical psychology of creativity]. M.: 1999. 47 p. [in Russian].
13. Rappoport S. Ot khudozhnika k zritelyu. Problemy khudozhestvennogo tvorchestva [From the artist to the viewer. Problems of artistic creativity]. M.: Sov. khudozhnik, 1978. 237 p. [in Russian]
14. Estetika: Slovar' / Pod red. A. Belyayeva. M.: Politizdat, 1988. P. 220–222.
15. Shorokhov Y. Kompozitsiya [Composition]. Uchebnik dlya studentov khudozhestvenno-graficheskikh fakul'tetov pedagogicheskikh institutov. M.: Prosveshcheniye. 1986. 207 p. [in Russian]

Статтю подано до редакції 15.05.2018 р.